

УДК 65.011.3

О. Б. Немкович, ст. викл.*ПВНЗ «Європейський університет», м. Рівне*

Вплив кредитних ризиків на взаємовідносини аграрних підприємств з комерційними банками

В статті досліджено проблеми кредитного ризику, який виникає в процесі взаємодії аграрних підприємств з комерційними банками та запропоновані заходи щодо його зменшення в залежності від природи ризику.

кредитний ризик, комерційні банки, аграрні підприємства, кредитування, мінімізація кредитного ризику

Нині спостерігаються позитивні тенденції у взаємовідносинах сільськогосподарських підприємств з комерційними банками. Проте, слід зазначити, що в сучасних умовах господарювання дані відносини пов'язані з невизначеністю та мінливістю економічного середовища, в якому протікає господарська діяльність підприємств. При цьому, ефективність функціонування аграрного сектору залежить не лише від обсягів залучених кредитів, а також від можливостей прийняття правильних рішень щодо управління ризиками, пов'язаними з отриманням та використанням кредитних ресурсів. В цьому аспекті активний пошук нових напрямків управління кредитним ризиком сільськогосподарських підприємств є однією з необхідних умов створення високоефективної та конкурентоздатної аграрної галузі.

В економічній літературі кредитний ризик найчастіше розглядається з позиції банківської діяльності. Проте, позичальники, в тому числі і аграрні, залучаючи та використовуючи банківські кредити, також ризикують отримати негативні наслідки: незадовільну кредитну історію, втрату заставного майна, зупинку виробництва, погіршення фінансової стабільності тощо. Саме тому дослідженню проблеми кредитного ризику в сільськогосподарських підприємствах останнім часом приділяється значна увага цілого ряду науковців: Дем'яненка М. Я., Березовика В. М., Коліби Р. О., Ничипорука О. Ю., Пікус Р. В., Наконечного С. І., Андрійчука В. Г., Кардаш В. А., Балабанова І. Т. та інших. Водночас, подальшого вирішення потребують проблеми управління кредитним ризиком, а саме, розробка заходів щодо контролю над ним.

В процесі дослідження необхідно встановити джерела кредитного ризику, виявити існуючі проблеми його оцінки та розробити заходи щодо управління ним.

Впродовж останніх років помітні позитивні тенденції кредитування сільськогосподарських підприємств. За даними НБУ, у період з 2000 р. суми залучених банківських кредитів, наданих сільськогосподарським товаровиробникам, зросли більше ніж у шість разів, і на кінець 2006 р. склали 12,8 млрд. грн. (рис. 1). При цьому кількість підприємств, які використовували кредити, зросла на 23% і складала 13,4 тис. Спостерігається також стійка тенденція до зростання частки довгострокових кредитів, яка у 2006 р. досягла 37% [1, 2].

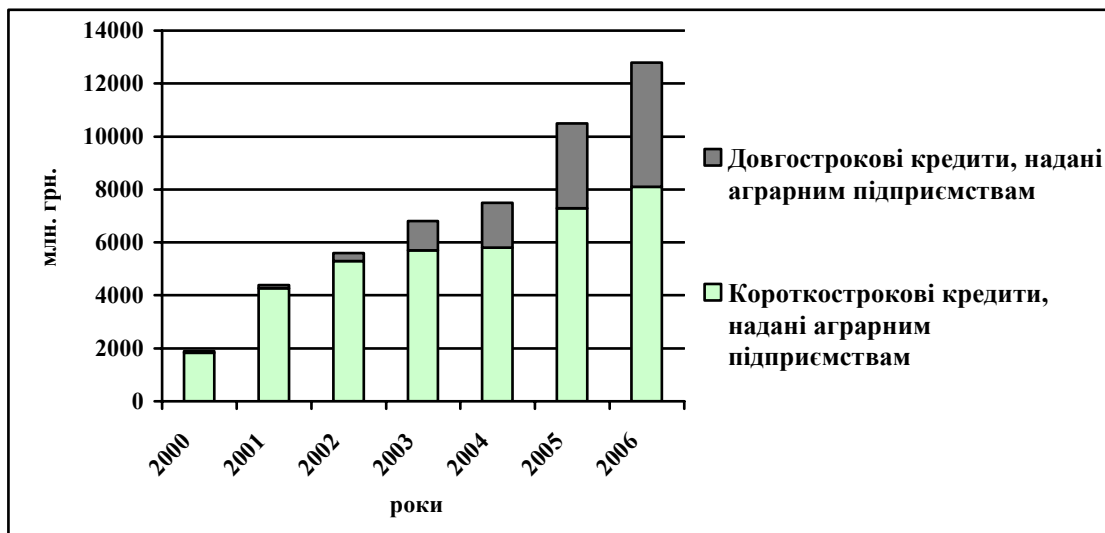

Рисунок 1 - Обсяги кредитів (в т. ч. коротко- та довгострокових), наданих сільськогосподарським підприємствам України в 2000-2006 рр.

Аналізуючи динаміку кредитування сільськогосподарських підприємств, варто зауважити, що хоча обсяги кредитів і мають тенденцію до збільшення, проте вони залишаються досить обмеженими. Так, за даними НБУ на 31.12.2006 р. частка кредитів в сільське господарство, мисливство та лісове господарство склала лише 4,38% сукупного кредитного портфелю комерційних банків [1]. Кількість банків, що кредитують сільськогосподарських товаровиробників, також обмежена.

Одним з важливих факторів, що обмежують кредитування аграрного сектору економіки є наявність специфічних ризиків. На думку банкірів сільське господарство – одна з найбільш ризикованих сфер економіки для вкладання коштів.

Водночас, процес залучення та використання кредитних ресурсів є ризиковим і для самих аграріїв, та пов'язаний із ймовірністю того, що стануться небажані для сільськогосподарського бізнесу події, а також із наслідками таких подій, якщо вони відбуваються. Таким чином, мова йде про ризик, який слід кваліфікувати як кредитний.

Під кредитним ризиком аграрних підприємств розуміють факт можливого невиконання зобов'язань за умовами кредитного договору в процесі взаємодії банку та агропідприємства. В першу чергу, кредитний ризик пов'язують з ймовірністю несплати позичальником повністю або частково основної суми боргу та відсотків за ним у терміни, зазначені у кредитному договорі. Проте варто наголосити, що сюди слід також віднести і ймовірність неотримання або недоотримання кредитних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами, оскільки вірогідність зазнати збитків або втрат існує як в першому, так і в другому випадку.

З метою мінімізації кредитного ризику керівництво аграрних підприємств повинно здійснювати комплекс заходів, що включають:

- виявлення ризику та джерел його виникнення;
- визначення рівня ризику у відповідності із вибраною методикою;
- визначення способів управління ризиками та їх впровадження.

Однією з основних якісних характеристик кредитного ризику є його взаємозалежність з іншими видами аграрного ризику. Так, наприклад, підвищення цін на паливно-мастильні матеріали (ціновий ризик) призведе до збільшення витрат виробництва, що, в свою чергу, може знизити прибутки підприємства та зменшити здатність підприємства повернути кредит та відсотки за ним (кредитний ризик). Тому важливим моментом в управлінні кредитним ризиком є врахування всіх складових

аграрного ризику. На нашу думку, нині кредитні ризики найбільш тісно пов'язані з нестійкою політичною ситуацією, а також можливими економічними та фінансовими кризами.

Для визначення підходів та методів управління кредитним ризиком сільськогосподарські підприємства повинні правильно і своєчасно визначати його природу. Основними джерелами виникнення кредитного ризику в аграрних підприємствах є:

- недостатня поінформованість про фінансових партнерів і кредитні програми: відсутність необхідної та своєчасної інформації про наявні умови кредитування знижує можливість отримання кредитних ресурсів;
- неправильне визначення обсягів кредитування: недостатня сума кредиту посилює загрозу невиконання кредитного заходу, а надмірна – збільшує витрати позичальника та погіршує його платоспроможність [3, с. 8];
- недооцінена плата за кредит: в результаті заниженої оцінки витрат, пов'язаних зі сплатою відсотків за користування кредитними ресурсами, підприємство не може об'єктивно оцінити свої можливості щодо погашення кредиту;
- недотримання строків кредитування: несвоєчасність надання кредиту може призвести до порушення технології проведення сільськогосподарських робіт, недоотримання запланованих результатів, що унеможливить погашення кредиту [3, с. 9];
- недотримання графіку сплати основної суми боргу та відсотків за ним: порушення умов договору щодо термінів сплати кредиту та відсотків може підірвати репутацію позичальника, збільшити його витрати у зв'язку з нарахуванням штрафів та пені, передбачених умовами договору, а також спонукати банки до припинення кредитування;
- низький рівень менеджменту: некваліфіковане управління кредитним ризиком збільшує вірогідність прийняття неправильних рішень і значно підвищує ймовірність недотримання умов кредитного договору;
- низький рівень якості проекту, що фінансується: знижує можливість в майбутньому отримати економічну вигоду від впровадження проекту, а отже, і здатність своєчасно та в повній мірі погасити кредит і відсотки за ним;
- неефективне використання кредитних ресурсів (перевитрати): невиправдані витрати знижують прибуток від реалізації заходу, що кредитується, а отже збільшують ймовірність невиконання умов кредитного договору;
- низька якість інформації, що використовується при оцінці кредитного ризику: неточність та недостовірність показників, на підставі яких здійснюються розрахунки, не дає можливості об'єктивно оцінити рівень кредитного ризику, в результаті чого може бути прийнято неправильне управлінське рішення;
- вплив інших видів ризику: взаємозв'язок з іншими видами ризику значно підсилює кредитний ризик.

Щодо оцінки рівня ризику, то нині існують різні економіко-математичні моделі його визначення, що враховують специфіку фінансового-господарської діяльності аграрних підприємств. Проте, ми маємо сміливість припустити, що дані розрахунки на сьогодні, на жаль, носять лише теоретичний характер. Підставою для таких тверджень є низький рівень менеджменту в сільськогосподарських підприємствах (що є визнаним фактом). Адже для того, щоб розрахувати рівень ризику, бажано мати досвідченого фахівця з ризик-менеджменту, утримання якого на більшості сучасних агропідприємств є великою розкішшю. Безперечно, оволодіти даними методиками може і звичайний економіст, проте практика свідчить, що ця функція не входить до їх обов'язків у діючих сільськогосподарських підприємствах. До того ж, оцінці ризиків передують ретельний

збір великого об'єму інформації, яка не завжди є точною і достовірною.

Зрозуміло, що процес оцінки ризику може бути полегшено при застосуванні комп'ютерної техніки. Проте, як відомо, рівень автоматизації збору і обробки економічної інформації на сільськогосподарських підприємствах залишає бажати кращого. Це знову ж таки пов'язано з фінансовими проблемами, оскільки більшість аграрних підприємств, особливо невеликих, не можуть собі дозволити придбати комп'ютери та різні прикладні програми.

Таким чином, відсутність кваліфікованих кадрів, додаткові витрати, труднощі, пов'язані зі збором та обробкою економічної інформації зумовлюють ситуацію, коли ризик на сільськогосподарських підприємствах у більшості випадків оцінюється на інтуїтивному рівні, або, іншими словами, аграрні підприємства «ризикують ризикувати».

Щодо кредитного ризику, то його оцінка безпосередньо пов'язана з оцінкою кредитоспроможності, яку визначають банківські установи в процесі прийняття рішення про надання кредиту аграрному підприємству. Оскільки кредитний ризик в однаковій мірі відноситься як до банків, так і до їх клієнтів, сільгоспвиробникам, які планують залучити кредитні ресурси, варто розраховувати показники власної кредитоспроможності, які дозволять встановити як можливість отримання кредиту, так і його погашення. Основними з таких показників є показники ліквідності, фінансової стабільності, рентабельності, ділової активності та показники сплати боргу, порядок визначення яких широко висвітлюється в економічній літературі. Джерелами інформації для розрахунку вищезазначених показників є фінансова звітність підприємства.

Досить важливим критерієм, що дозволяє оцінити можливість отримання кредиту, є обсяг виручки від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за попередні 12 місяців. При визначенні суми кредиту, який планується залучити, необхідно виходити з того, щоб вона не перевищувала суму середньомісячних грошових надходжень на рахунки за попередні 12 місяців. Також можливість отримати кредит підвищать наявність позитивної кредитної історії, надійного забезпечення, достатній термін функціонування підприємства на ринку (не менш ніж 6-12 місяців) та розмір чистих доходів (платежі за кредитом не повинні перевищувати 30-60% прибутку підприємства) [3, с. 11].

Фахівці радять порівнювати показники рентабельності сукупного капіталу (визначається як відношення балансового прибутку до середньорічного розміру активів) та середньозваженої ціни позикових ресурсів (визначається діленням витрат на обслуговування боргових зобов'язань на середньорічний розмір позикового капіталу). Якщо рентабельність сукупного капіталу менша за середньозважену ціну позикових ресурсів, це значно підвищує кредитний ризик, і може порушити фінансову стабільність підприємства та призвести до його банкрутства.

Одним з важливих показників при оцінці кредитного ризику є коефіцієнт фінансового лівериджу. Нагадаємо, що даний показник розраховується як відношення заборгованості підприємства до його власного капіталу. Чим вищий ліверидж, тим більший фінансовий ризик підприємства, а отже реальнішою стає загроза його виживання у бізнесі. Із збільшенням лівериджу наслідки як несприятливих, так і сприятливих подій для аграрних підприємств посилюються: сприятливі роки стають ще кращими, несприятливі – ще гіршими. Розуміння цього дає змогу агроменеджерам розробити обґрунтований план дій щодо менеджменту ризику [4, с. 272].

Таким чином, оцінка кредитного ризику допоможе знизити можливість прийняття неправильного рішення щодо залучення банківських кредитів. Проте ще раз підкреслимо, що кредитний ризик тісно пов'язаний з іншими видами аграрного ризику,

і тому звести до мінімуму ймовірність помилкового рішення у цьому випадку дасть лише системний підхід, що враховує всі можливі джерела ризику.

Виявивши джерела кредитного ризику та здійснивши його оцінку, аграрні підприємства можуть прийняти наступні рішення:

- уникати ризику;
- контролювати ризик;
- брати ризик на себе;
- передавати ризик іншим, тобто страхувати ризик.

Звичайно, найпростішим рішенням є уникнення ризику, тобто відмова від залучення кредиту. Проте, варто зазначити, що така тактика виправдана лише за умови, що рівень ризику є досить високим. В іншому випадку сільськогосподарський товаровиробник може позбутися додаткового підприємницького доходу, втратити можливість покращення фінансового стану та розширення бізнесу.

Контроль над кредитним ризиком дасть можливість знизити негативні фінансові наслідки кредитної операції. В таблиці 1 запропоновано перелік дій, що можуть зменшити небажаний вплив відповідного чинника кредитного ризику аграрних підприємств.

Таблиця 1 – Заходи щодо зменшення кредитного ризику аграрних підприємств

Джерела ризику	Рекомендовані заходи
1	2
Недостатня поінформованість про фінансових партнерів і кредитні програми	активна співпраця з дорадчими службами; намагання залучити і розглянути якнайбільше інформації про спеціальні пропозиції банків
Неправильне визначення обсягів кредитування	удосконалення методики визначення потреби в кредиті
Недооцінена плата за кредит	уважне вивчення умов кредитування
Недотримання строків кредитування	вибір надійного фінансового партнера
Недотримання графіку сплати основної суми боргу та відсотків за ним	посилення контролю за дотриманням умов кредитного договору
Низький рівень менеджменту	забезпечення підвищення кваліфікації управлінського персоналу
Низький рівень якості проекту, що фінансується	удосконалення бізнес-планування
Неефективне використання кредитних ресурсів (перевитрати)	лімітування витрат; удосконалення системи управління витратами підприємства
Низька якість інформації, що використовується при оцінці кредитного ризику	удосконалення збору та обробки інформації про фінансова-господарську діяльність підприємства та підвищення якості управлінської та фінансової звітності
Вплив інших видів ризику	залучення широкого кола управлінського персоналу до якісного аналізу ризиків

Якщо агропідприємство вирішить ризикувати, то при сприятливих умовах воно отримає додатковий прибуток за рахунок економії коштів на заходи із контролю. Проте, на нашу думку, в сучасних умовах економіко-правової невизначеності господарювання такий крок є нераціональним.

Одним з радикальних заходів щодо мінімізації кредитного ризику є передача його частини іншим, шляхом страхування. З одного боку, страхування дає можливість компенсувати сільськогосподарським товаровиробникам майнові збитки, а з іншого – забезпечує кращий доступ до кредитних ресурсів. На жаль, можливості сільськогосподарських товаровиробників скористатися страховим захистом на сьогодні є обмежені. Кількість страхових компаній, які надають послуги аграрним підприємствам, незначна. Так, у 2006 р. із 426 страхових компаній, ліцензії на страхування в сільському господарстві одержали лише 18%. З 37 компаній, які реально взяли участь у страхуванні сільськогосподарських ризиків – 10 зібрали 78% страхових премій. Решта компаній не приймає активної участі у страхуванні [5, с. 9]. Серед інших проблем агрострахування найбільш гострими є високі страхові тарифи, ускладнений механізм компенсації страхових платежів, обмежена кількість страхових продуктів, недовіра аграріїв страховим компаніям тощо. Незважаючи на державну підтримку страхування аграрних ризиків шляхом надання страхової субсидії, взаємовідносини сільськогосподарських підприємств зі страховими компаніями розвиваються досить повільно. Водночас, вирішення проблем страхового захисту сільськогосподарських підприємств дасть можливість значно знизити рівень кредитного ризику аграрних позичальників.

Вищезазначені підходи до ризику є традиційними в теорії ризик-менеджменту. Проте, на нашу думку, більш ефективним є одночасне застосування контролю ризику та його страхування.

Вирішення проблеми фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств, шляхом залучення кредитних ресурсів, є наскільки перспективним, настільки й ризиковим. Здійснення контролю над кредитними ризиками дозволить знизити негативні фінансові наслідки кредитних операцій. Запропоновані в статті заходи щодо мінімізації кредитного ризику сприятимуть покращенню взаємовідносин аграрних підприємств з комерційними банками.

Список літератури

1. <http://www.bank.gov.ua>.
2. http://agroua.net/news/news_12722.html.
3. Андрійчук В., Бауер Л. Менеджмент: прийняття рішень і ризик: Навч. посібник – К.:КНЕУ, 1998. – 316 с.
4. Березовик В.М. Управління кредитним ризиком аграрних позичальників: Автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.04.01 / Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана. – К.: 2006.
5. Дем'яненко М. Я. Фінансові проблеми формування і розвитку аграрного ринку (доповідь). // Економіка АПК. – 2007. – №5

В статье исследованы проблемы кредитного риска, который возникает в процессе взаимодействия аграрных предприятий с коммерческими банками, а также предлагаются мероприятия по его уменьшению в зависимости от природы риска.

The problems of credit risk which arises in the process of co-operating of agrarian enterprises with commercial banks are analyzed in this article and also the actions of its decreasing that depend on nature of risk are suggested here.